

MİZAHİ İLLÜSTRASYONLARIN TELİFSİZ VE İZİNSİZ KULLANILMASI SORUNU VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Turan ASAN

İstanbul Ayyansaray Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi
Dijital Oyun Tasarımı Bölümü ORCID: 0000-0001-6065-1129
turan.asan@gmail.com

ÖZ

İllüstrasyon sanatçılarının ürettikleri eserlerin, özel, tüzel, kişi ve kurumlarca çoğu da ticari amaçlı yayınlarında (mizahi illüstrasyon eserlerini) hiçbir kural, değer tanımadan, izin almadan ve telif ödemedi kullanmaları sanatçı emeği açısından büyük sorun yaratmaktadır. Bu durum bütün sanatçıları ilgilendirdiği gibi özellikle de mizahi illüstrasyon sanatçılarının haklarının çiğnenmesine sebep olmaktadır. Devlet, sanatçıları ve eserlerini korumak amacıyla Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nu (FSEK) 1951 yılında çıkarmakla kalmadı, sonrasında da yasa da günümüze kadar sanatçı lehine olumlu yönde değişiklikler yaparak geliştirdi. Ortada sanatçıları ve eserlerini koruyan bir yasa olmasına rağmen, resmi ve özel kurumların bunu dikkate aldığı söylenemez. Bu çerçevede, özellikle Millî Eğitim Bakanlığı'nın okul kitaplarında, belediyenin afiş çalışmasında, yeni mecra olan sosyal medyada ve web sitelerinde yayınlanan mizahi illüstrasyonların telif ihlalleri ele alınarak FSEK çerçevesinde incelenmiş, ayrıca hukuksal açıdan uzman görüşüne başvurulmuştur. İncelenen vakalarda, sanatçı haklarını koruyan Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na özen gösterilmediği anlaşılmaktadır. Aynı durum, web siteleri ve sosyal medyada da yaşanmaktadır. Sanatçılar eserlerin telifsiz olarak kullanılmasına değil, daha çok imzalarının silinmesine ve izin alınmadan kullanılmasına tepki göstermektedir. Diğer taraftan, hem hukuk hem de toplum sanatçısının eserlerinin izinsiz bir şekilde kullanılması konusunda doğal bir kanıksama olgusu içerisindedir. Bu çalışmada, mizahi illüstrasyon eserlerinin telif sorunu irdelenmiş, ardından da çözümle ilgili öneriler sıralanmıştır.

Anahtar kelimeler: Grafik, İllüstrasyon, Karikatür, Mizah, Telif.

Asan, T. (2021). Mizahi İllüstrasyonların Telifsiz ve İzinsiz Kullanılması Sorunu ve Çözüm Önerileri. Yeni Yüzyılda İletişim Çalışmaları Dergisi, 3, ss. 85-102.

Geliş Tarihi/Received: 26.04.2021
Kabul Tarihi/Accepted: 02.07.2021
ISSN:2757-7007

THE PROBLEM OF RAYALTY-FREE AND UNAUTHORIZED USE OF HUMOROUS ILLUSTRATIONS AND SOLUTION SUGGESTIONS

Dr. Faculty Member Turan ASAN

Istanbul Ayvansaray University, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture
Department of Digital Game Design ORCID: 0000-0001-6065-1129
turan.asan@gmail.com

ABSTRACT

The fact that the works produced by the illustrators are used by private, legal, individuals and institutions in their commercial publications (humorous illustration works) without any rules, value recognition and royalty payment creates a great problem for the labor of the artist. As this situation concerns all artists, it causes the rights of especially humorous illustration artists to be violated. The State not only enacted the Law on Intellectual and Artistic Works (FSEK) in 1951 in order to protect artists and their works, but later on, the law has been improved by making positive changes in favor of the artist. Although there is a law protecting artists and their works, it cannot be said that official and private institutions take this into account. In this context, the copyright infringement of the humorous illustrations published in the school books of the Ministry of National Education, the poster work of the municipality, the new media, and websites were examined within the framework of FSEK, and expert opinion was sought from a legal point of view. In the cases examined, it is understood that the Law on Intellectual and Artistic Works, which protects the rights of artists, is not taken care of. The same is true of websites and social media. Artists are not reacting to the use of the works as royalty-free, but rather the deletion of their signatures and their use without permission. On the other hand, both law and society are in a natural state of being taken aback about the unauthorized use of the artist's works. In this study, the copyright problem of humorous illustration works has been examined, and then suggestions for the solution have been listed..

Keywords: Graphics, Illustration, Caricature, Humour, Copyright.

GİRİŞ

Sanatçılar, tarih öncesinden antik çağa, oradan Rönesans'a, ardından günümüz dünyasına kadar bütün medeniyetlerde sanat eserleri üretmişlerdir. Medeniyetler, bu yaratıcı ve insan ruhuna hitap eden eserlerle nefes almış, aydınlanmış, bilgilenmiş ve bu sayede kültür, sanat ve teknoloji alanlarında ilerleme sağlamışlardır. Günümüzde kapitalist sistemlerin insan ruhunu bunaltan sorunlara karşı çözüm ortaya koyamadığı; mega kentlerdeki nüfus, trafik, sağlık, betonlaşma, eğitim açmazları, ekonominin hakça paylaşılmayışı gibi olumsuzlukların kentte yaşayan insanları ruhen hasta ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla hiçbir çağda olmadığı kadar sanatçıya ve sanat eserine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuda Sezer Tansuğ da benzer düşüncededir. "Bir biçim yaratma eylemi olarak sanat, insanların barınak, besin gibi ihtiyaçlarından pek de geride kalmayan bir düşünce ve duyarlık ürünüdür. İnsan hayatını mutlu, düzenli ve hoşgörülü kılmanın sırları, ancak gerçek bir sanat eserinde ifşa olur" (Tansuğ, 1988, s. 12). Bu ihtiyacın farkında olan ülkeler sanatçısını ve eserlerini yasalarla koruma altına almışlar, bütçelerinde paylar ayırmışlardır. Bu hususta İsa Eliri şöyle demektedir: "Eseri, üzerindeki maddi ve manevi haklarının devletin ve etkin yasal kuralların koruması altında bulunduğu inancının, düşünce ürünü sahiplerini özendirceği, daha fazla ve daha nitelikli eser üretme gücünü vereceği kuşkusuzdur. Dünya ülkeleri arasında yapılan çeşitli incelemeler, düşünce ürünleri üzerindeki haklara daha kapsamlı ve etkin koruma sağlayan ülkelerin kültür ve sanat alanında daha da geliştiğini ve zenginleştiğini ortaya koymuştur" (Eliri, 2010). Medeniyetler için sanat eserlerinin bir diğer önemi de sanat yapıtlarının aynı zamanda kültürlerini gelecek nesillere aktarmanın bir yolu ve koruyucusu

olduğunun da farkına varmalarıdır. Aynı konuda sanatın bir iletişim ve kültürel değer olduğunu, bilinçli bir topluma ihtiyaç duyulduğunu Tansuğ şöyle açıklar; "Sanat eserinin doğrudan doğruya kendisinin bir communication, bir mesaj, bir iletişim olarak değerini ancak bu tecrübe ve bilinç doğrular" (Tansuğ, 1988, s. 12). Sanatın kültürlerin iletişim aracı olarak ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Bütün çağlarda, sanatçı ve sanat eserleri zaman zaman dinsel yapılar (kilise) içerisinde ya da bizzat devlet tarafından himaye görmüşlerdir. Modern zamanlarda ise yasalarla sanatçı hakları ve eserleri güvence altına alınmıştır. Dünyada ve Türkiye'de telif konusunda önemli adımlar atılmıştır. Telif Hakları, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ele alınmış ve önemli bir insan hakkı olduğu vurgulanmıştır. Bildirgenin 27. Maddesinde, "Herkesin sahibi olduğu her türlü ilim, edebiyat ve sanat eserlerinden doğan manevi ve maddi menfaatlerinin korunması hakkı vardır" (İnsan Hakları Evrensel Beyanname-si, 2021) ifadesi yer almaktadır. Evrensel boyutta atılan diğer bir adım da "Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü" (WIPO-OMPI) oluşumudur. WIPO'nun temelleri 1883 tarihli Sınai Mülkiyetin Korunmasına İlişkin Paris Sözleşmesi ve 1886 tarihli Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi'ne dayanır. 1967'de imzalanan WIPO Anlaşması 1970'te yürürlüğe girmiş, 1979 yılında yeniden gözden geçirilmiştir.

Hükümetler arası bir kuruluş olan WIPO, 1974'ten itibaren Birleşmiş Milletler'in teşkilat sistemi içinde yer alan uzmanlaşmış kuruluşlardan biri olmuştur" (Dünya-Fikri-Mülkiyet-Örgütü-WIPOOMPI, 2021). Türkiye'de eser sahibinin hakları bağlamında Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) 1951 yılında çıkarılmış ve zamanla mevzuatta güncellemeler yapılmıştır.

Dünyada ve Türkiye’de telif hakları konusunda yaşanan olumlu gelişmelere rağmen, Türkiye’de eser sahibinin hakları ne kadar korunmaktadır? Kamu kurumları ve toplum etik ve yasalar çerçevesinde telif haklarına nasıl bakmaktadır? Resmî kurumların sanat eserini telifsiz kullandığı durumlarda, yargı ne kadar tarafsız olmaktadır ve devlet erkine karşı sanatçıyı ne kadar korumaktadır? Ayrıca internet ortamında mizahi illüstrasyonlar telif ödenmeden yayınlanmakta ve paylaşılmaktadır. Dolayısıyla sanatçılar hak kaybına uğramaktadırlar. Bu noktada telif haklarının ihlali nasıl önlenir?

Bu çalışmanın amacı, sanat eserlerinin telifsiz kullanılmasını, FSEK’in açık maddeleri bağlamında inceleyerek bir farkındalık yaratmaktır. Bu makalenin kapsamı ve metodu olarak sanat eserlerinin telifsiz kullanılması sonucu ortaya çıkan sorunlar nedeniyle vaka haline gelen olayları incelemek, bulguları ortaya koymak ve olası çözüm yöntemlerini sıralamaktır.

1. FİKİR VE SANAT ESERLERİ KANUNU’NA GÖRE SANAT ESERİ VE SANATÇI

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun (FSEK) 1/B maddesinde eser tanımı şöyle yapılmıştır: “Eser; sahibinin hususiyetini taşıyan ve aşağıdaki hükümler uyarınca ilim ve edebiyat, musiki, güzel sanatlar veya sinema eserleri sayılan her nevi fikir ve sanat mahsulüdür” (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, 1951). FSEK 1. madde fonetik, ritmik ve plastik sanat alanlarının olduğunu ve bu alanlarda yaratılanları sanat eseri olarak kabul etmektedir.

Madde 4: “Güzel sanat eserleri, estetik değere sahip olan”. Güzel sanat eserlerinin niteliğini tanımlandıktan sonra “grafik tasarım” ve “karikatür” de dahil olmak bütün sanat dallarını tek tek saymaktadır.

Madde 8: “Bir eserin sahibi onu meydana getirendir” ilkesiyle eser üzerinde yegâne

söz ve hak sahibinin sanatçısı olduğu gerçeğini vurgulamaktadır.

Madde 13’te: “Fikir ve sanat eserleri üzerinde sahiplerinin malı ve manevi menfaatleri bu kanun dairesinde himaye görür. Eser sahibine tanınan hak ve salahiyetler eserin bütününe ve parçalarına şamildir” ifadesiyle eser sahibinin haklarına vurgu yapılmıştır.

Madde 14: “Bir eserin umuma arz edilip edilmemesini, yayımlanma zamanını ve tarzını münhasıran eser sahibi tayin eder” ifadeleriyle, eseri yayımlamanın sanatçının tasarrufunda olduğunu açık bir şekilde beyan etmektedir. Bu madde ile eserin yayımlama hakkının yaratıcısına ait olduğu kesin olarak belirtilmektedir.

2. KARİKATÜR, GRAFİK MİZAH, MİZAHİ İLLÜSTRASYON KAVRAMLARI

Ülkemizde karikatür olarak adlandırılan sanat eserleri dünyada “grafik mizah” ya da “mizahi illüstrasyon” olarak adlandırılmaktadır. Grafik kitaplarında illüstrasyon çeşitleri sayılırken abartılı portre çizimleri “caricature”, esprili çizimler ise “cartoon” olarak sınıflandırılmaktadır. Hıfzı Topuz, “Karikatür ve Toplum” kitabında, “Yüzyıllar boyunca karikatür sözcüğünden, insanlar bir bakıma gıdıklayarak güldüren kaba saba abartmalar anlaşmıştır. Daha sonra ‘gülmece deseni’ terimi ortaya atılmış, bu da yeni karışıklığa yol açmıştır. Bir süre sonra da ‘grafik gülmece’ terimi yaratılmıştır (Topuz, 1986, s. 3). Grafik mizah kavramını Türkiye’de ortaya atan ve kullanan Turhan Selçuk, “Grafik Mizah” adlı kitabında konuyu şöyle açıklamaktadır:

“1950’li yılların başında, Batı karikatürünü izleme zorunluluğunu duyduğumda yepyeni bir karikatür dünyasıyla karşılaştım ve “desin humoristique” deyimini Türkçemize “çizgiyle mizah” olarak çevirdim. Karikatürün geçirdiği evrelerin hikayesini çalıştığım gazetede yayınladım. Zaman içinde “çizgiyle mizah” deyimiminin de

yeterli olmadığını düşünerek, Batı'da yeni kullanılmaya başlamış olan "humour graphique" tanımını "grafik mizah" olarak kullanmaya başladım" (Selçuk, 1998, s. 151-152).

Aslında "caricature" terimi daha çok Avrupa'da abartılı portre çizimleri için kullanılmaktadır. Ancak Türkiye'de bütün bu çalışmalara karikatür denilmektedir. Dolayısıyla bu mizah olgusunun, "cartoon", "grafik mizah" ve "miza-hi illüstrasyon" olarak kullanımı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Grafik sanatında görsel mizahı betimleyen "gülmece deseni", "desin humoristique" ve "humor illustration" kavramları arasından "humor illustration" (mizahi illüstrasyon) kavramı kullanılması tercih edilmiştir.

2. TELİF İHLALLERİ VAKALARININ İNCELENMESİ

2.1. 6. Sınıf Türkçe Çalışma Kitabı: Selçuk Erdem'in karikatürü

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 6. sınıf Türkçe kitabında (Resim 1), karikatürist Selçuk Erdem'e ait olan çevreyle ilgili karikatür basılmış, ancak eserde yer alan "ayının yaptığı el hareketinden" dolayı (Resim 3) bu karikatür önce sosyal medyada, sonra basında tartışılmıştır. 6. sınıfta okutulan Türkçe çalışma kitabının künyesinde yer alan bilgiye göre, kitabın yazarlar B. Ümit Bozkurt ve Suna Canlı tarafından kaleme alındığı görülmektedir. Ayrıca, "Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nun 10.02.2017 tarih ve 7 sayılı kurul kararıyla 2017-2018 öğretim yılından itibaren 5 yıl süreyle ders kitabı olarak kabul edilmiştir" ifadeleri kitap görselinde yer almaktadır.

Görsel 1: Türkçe 6. Sınıf kitabı

Karikatür, Türkçe çalışma kitabının etkinlik sayfasında, "Yorumlayalım" başlığı altında yer almaktadır. Selçuk Erdem'in çevre ile ilgili mizah içerikli eserinde, kutuplarda olduğu anlaşılan bir yer betimlemesiyle, erimiş buzul parçası üzerinde bir kutup ayısı "uygunsuz" el (mozaiklenmiş) hareketiyle, denize düşmüş bir kişiye "tut elimi" demektedir.

Karikatürün sosyal medya ve basında yer alması ve tartışılmasının ardından, kitabın toplatıldığına dair haber basın tarafından okuyucularına duyurulmuştur. Olay CNN Türk portalında şöyle haber yapılmıştır: "Çalışma Kitabı'nda yer alan bir karikatürde kutup ayısının yaptığı uygunsuz hareket eğitim camiasında tepkiye neden olurken, uygunsuzluğun fark edilmesi üzerine kitabın toplatıldığı öne sürüldü." Bu durum Milli Eğitim'in okul kitaplarında yaşanan ilk olay değildir. Daha önce de pedagojiye uymayan içerikler ve resimler tespit edilmiş olup, oldukça tepki çekmiştir. Türkçe kitabındaki söz konusu karikatür üzerine, Türk Eğitim-Sen Başkanı Eyüp Demir, konuyla ilgili verdiği demeçte şöyle demiştir:

"Ders kitaplarında daha önceki yıllarda da öğrencilerimizin kişisel gelişimlerini, milli ve manevi değerlerini olumsuz yönde etkileyebilecek benzeri örnekleri yaşadık. Bu konularda gerekli mercileri her defasında uyardık. Güncellenen müfredat ve ihale süreçleri, basım ve dağıtım süreçleri de düşünüldüğünde bu türden hatalar-

la karşılaşılabiliyoruz. Bu konuda hassasiyetimizin en üst düzeyde olması gerekmektedir. Milli Eğitim yetkililerinden kitabın toplatıldığı bilgisini aldık. Ancak bu durum çözüm değildir. Kitap konusunda ne kadar hassas davranmamızın gerektiğine dair net bir örnektir. Zaman içerisinde eksiklerin tamamlanacağını düşünüyorum. Kitap inceleme komisyonlarında görev yapacak arkadaşlarımızın seçiminde özen göstermemiz gerektiği anlaşılıyor” (Selcuk-Erdemden Karikatür Aciklamasi, 2018).

Eğitim kitaplarında yaşanan sık hatalar, inceleme komisyonun yetersiz olduğu izlenimi vermektedir.

Görsel 2: Türkçe 6. Sınıf çalışma kitabı ve yayınlanan karikatür

Görsel 3: Selçuk Erdem'in orijinal çalışması

Karikatürü çizen Selçuk Erdem ise Twitter hesabından “Karikatürleri izin almadan kullanırsanız başınıza bunlar gelir. Bana sorsaydınız okul kitabı için uygun olmadığını söyledim” ifadesini kullanmıştır. Bu açıklamayla karikatür için sanatçıdan izin alınmadığını öğrenmiş oluyoruz. Selçuk, pedagojiye uygun bir yayın olmadığını

söylerken, ironi yaparak, aslında asıl problemin kendisinden izin alınmadan eserinin kitaba basıldığını açıklamaktadır.

Görsel 4: <https://twitter.com/selcukerdem>, 15-2-2021

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı Alpaslan Durmuş konuyla ilgili olarak Sözcü'de yer alan beyanatında, “Bütün il ve ilçe Milli Eğitim Müdürlüklerimiz öğrencilere dağıtılmak üzere hazır bekletilen kitaplardan Türkçe 6. sınıf kitaplarından sayfa 13'ü imha etmiş durumdadır. Öğrencilerimizin eline gitmeyecek” (Sözcü-Gündem, 2017). İfadesiyle, kitabın tamamının imha edilmediğini, sadece karikatürün yer aldığı 13. sayfanın kitaptan çıkarıldığını belirtmiştir. Okul kitaplarında yaşanan bu hatalar nedeniyle, toplumda yaşanan tepkilerin basına yansımalarıyla, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı Alpaslan Durmuş söz konusu kitabın kabul ve yayın sürecini şöyle anlatmıştır:

“Öncelikle kitabın ön incelemesini yapıyoruz. Yazarlarının yazar olarak yetkinliğine bakıyoruz. En az lisans mezunu olmasını bekliyoruz. Ön inceleme aşamasında bu şartlar varsa kitap isimsiz, yazar isimleri kapalı, yani kimliksiz bir şekilde kod verilerek sistemde gizli odaya alınır. Gizli odada yayıncı meslek örgütlerinden gelen temsilcilerle beraber bir yazılımımız vardır. Bu yazılımımızdan her bir kitap için 6 tane incelemeci atanır. 6 incelemecinin birisi Türk dili açısından denetler kitabı, birisi grafik tasarım açısından, ikisi o alandan en az 10 yıllık öğretmenlik yapmış kişidir, diğer ikisi de en az o alandan doktorası olan akademik kimlikli kişilerdir. Bu 6 incelemeci hangi kitabı incelediğini bilmeden bağımsız olarak incelemeyi yapıyorlar. 1 ay sonra Talim ve Terbiye Kurulu binasına geliyorlar, o gün onları bir odaya alıyoruz. 6 incelemecinin 6 ayrı raporu tek raporda birleşiyor. Raporlar birleştikten sonra gizli şekilde puan kullanılır. 0, 2, 3 puanlarından birisini verir. 4 alanda puan verilir. Toplamda 8 puan alması lazım. Bu kitap 8 puan

alamamış. Böyle bir durumda yayıncının itiraz paneli dediğimiz panel süreci vardır. Yayıncı itiraz paneline başvurmuş ama 1'inci turda kimse 13'üncü sayfaya dair bir eleştiride bulunmamış. Kitabı biz yazmadık bir özel yayınevi yazıyor. 6 inceleme-ci görmedi, yazar koyarken görmedi, kurul da biz de görmedik ama reddettik. Sonra itiraz paneline geliyor. Sayfada resim pul kadar bir yere sahip. İtiraz panelindeki 4 arkadaşımız da görmemiş. İtiraz panelinde yayınevinin itiraz ettiği konularda haklı bulunmuş, ikinci bir oylama yapılmış o oylamada bu kez puan almış ve geçmiş. Puan alıp geçince kitap ihaleye girme hakkı kazanır" (Sözcü-Gündem, 2017).

Konuyla ilgili Millî Gazete, yorumsuz olarak verdiği haberde, "Millî Eğitim ders kitabında ahlaksız karikatür" ifadesini başlığa alarak, ders kitabında yaşanan pedagojik hataya dikkat çekmek yerine, izinsiz ve telifsiz yayınlanan karikatürü "ahlaksızlıkla" itham etmektedir. Gazete haberinde, "Ayının el hareketi ya dikkatten kaçtı ya da göz göre göre bu şekilde ders kitabına basıldı... Bilinçli ise felaket, fark edilmedi ise gaflet. Kutup ayısı ile bir insanın resmedildiği karikatürde yer alan ahlâksız hareketin çocuklar tarafından yorumlanmasının istenmesi ise ayrı bir skandal. Berrak zihinlere ahlâksızlık aşılacak bu davranışın Millî Eğitim yetkilileri tarafından görülmemesi, dikkat edilmemesi bile ayrı bir sorunken, bilinçli olarak yapılması ihtimali büyük bir facia olarak yorumlanıyor" (Haber-Millî Eğitim, 2017) denilmiştir. Millî Gazete yayınladığı haberde esere, "Millî Eğitim ders kitabında ahlaksız karikatür" derken karikatürün izinsiz ve telifsiz, etik dışı kullanılması konusuna dair yorumda bulunmamıştır. Bir yanda yayınlarda ayının eli mozaiklenirken, diğer yanda ise bir sanatçının telif hakkının çiğnenmiş olması gazetede haber olarak yer almamaktadır.

Selçuk Erdem'in karikatürünün, MEB tarafından izin alınmadan ve telif ödenmeden okul kitabında kullanılması ve

pedagojik anlamda uygun bulunmaması üzerine basında yaşanan tartışmaları ve açıklamaları incelediğimizde analizini altı maddede toplayabiliriz.

1- Türkçe kitabında yayınlanan karikatürün, çocuk psikolojisine aykırı olduğu üzerinde tartışmalar yoğunlaşmıştır.

2- Kitabın basılmadan önce pedagogların denetim ve gözetiminden geçtiği ifade edilmektedir.

3- "Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı Alpaslan Durmuş, Başkent Öğretmenevi'nde düzenlediği basın toplantısında, kitabı kurumun yazmadığını, yayınevince yazıldığını, Millî Eğitim uzmanlarınca incelendiğini ve yayın için gerekli puanı alamadığını, ancak daha sonra yayınevinin itirazı haklı bulunup kitabın basıldığını ifade etmektedir.

4- Karikatürden "pul kadar" küçültücü ifadelerle bahsedilmesi, sanata nasıl bir değer verildiğini ortaya koymaktadır.

5- Alpaslan Durmuş, basın toplantısında telif hakları ile ilgili soruya, "Hazırlayan firmanın malı, bu telif hakları ona ait. Telif dair sorunlar da ona ait. Burada Selçuk Erdem bu eserini yayınevi izinsiz kullandı diye dava açabilir. Yayıneviyle onun arasında olan bir şey var. Eserlerin telifle alakalı haklarının eda edilmiş olması yayınevinin sorumluluğundadır" (Sözcü-Gündem, 2017) demiştir. Burada Millî Eğitim Bakanlığının okullarda okut-tuğu ders kitabı söz konusu. Evet belki sorumluluk yayınevine verilmiş olabilir

ancak en azından etik olmadığını, bu konuda yapılan suiistimallerin onaylanmadığına dair açıklama ile telif hakları konusunda bir karşı duruş sergilenmiş olabilirdi.

6- Selçuk Erdem'den izin alınmadan Türkçe kitabında yayınlanan karikatür, basında pedagoji ve ahlaksızlık bağlamında tartışılmış, ancak telif hakkı ihlali olduğuna dair güçlü bir kamuoyu tepkisi oluşmamıştır.

Yukarıda tespit edilenler bağlamında, Türkçe kitabında yayınlanan karikatürün FSEK'in 23. maddesine aykırı olduğu anlaşılmaktadır. 23. madde aynı şekilde şöyledir: "Bir eseri, onun aslından veya işlenmesinden çoğaltma ile elde edilmiş nüshalarını dağıtmak, kiralamak veya satışa çıkarmak ya da herhangi bir biçimde ticaret konusu yapmak ve bu yoldan faydalanma hakkı yalnızca eser sahibinindir. Kendi izni olmadan yapılan nüshaların ithalini yasaklama hakkı münhasıran eser sahibine aittir." 23. madde açık bir şekilde eserlerin ticareti, yayınlanması ve her türlü yolla faydalanması hakkının sanatçısına ait olduğunu saptamasına rağmen, eser MEB Türkçe kitabında telifsiz ve izinsiz yayınlanmış ve ticari bir faaliyet nesnesi haline gelmiştir. Telif ödenmemesi sebebiyle sanatçı, bu ticari faaliyetten elde edilen gelirden mahrum olmuştur.

2.2. 10. Sınıf Matematik Kitabı: Gürbüz Doğan Ekşioğlu İllüstrasyonu

Sanatçı Gürbüz Doğan Ekşioğlu'na ait bir illüstrasyon (Resim 5) izinsiz ve telifsiz olarak, Millî Eğitim Bakanlığı'nın okullara ders kitabı olarak dağıttığı 10. Sınıf matematik kitabının 116. sayfasında yayınlanmıştır (Orijinali Resim 5'te, yayınlanan kitap Resim 6'da). Ekşioğlu konuyla ilgili olarak, 18 Aralık 2017 tarihinde Facebook sayfasında "Ders kitabında işimin olması güzel ama izin alınsaydı daha iyi olurdu!" demiştir. Görüldüğü gibi Ekşioğlu eserinin yayınlanmasını olumlu bulmakla birlikte, izinsiz kullanılmasına tepki göstermektedir. Kaldı ki hiç teliften bahsetmemektedir.

Görsel 5, Gürbüz Doğan Ekşioğlu, 10. Sınıf matematik kitabı, sayfa 116

Görsel 6: Gürbüz Doğan Ekşioğlu, CAFE CITY Yayınları, İstanbul, 2003

Paylaşılan resmin altında yapılan yorumlara, Ekşioğlu'nun verdiği cevapların bazıları şöyledir: "Önceden de lise edebiyat kitap kapağında ve başka kitaplarda da yayınlandı. Eğitimi düzenleyenler izin almasını bilseler iyi olur. Öğrencilerin kitaplarında, sanatçı olarak işimin basılmasından mutluluk duyarım.", "Teliften vazgeçtim. Bir teşekkür edilebilir. İzin alınabilir.", "Eğitim kitabında basılıyor diye sanatçının emeğinin verilmemesini geçtim, izin alınmamasını bile hoş gören aydınların olması üzücü." (Resim 7)

Görsel 7, Screenshot, Gürbüz Doğan Ekşioğlu, Facebook, Erişim: 26 – 12 – 2017

Yazar Buket Uzuner, “Aynı habersiz kullanım birçok edebiyatçının işi için de geçerli. Bana da öğrenciler haber veriyor” ifadesiyle kendisinin eserlerinin de izinsiz ve telifsiz kullanıldığını söylemiştir (Resim 8.)

Görsel 8: Screenshot, Gürbüz Doğan Ekşioğlu, Facebook, Erişim: 26 – 12 – 2017.

Karikatürist Erdoğan Karayel yaptığı yorumda Almanya'dan örnek vererek, “Bir karikatürüm Almanya'da iki ayrı eyalette lise coğrafya kitaplarında yer aldı. Ama önce izin alındı, hem de telifleri ödendi” demiştir.

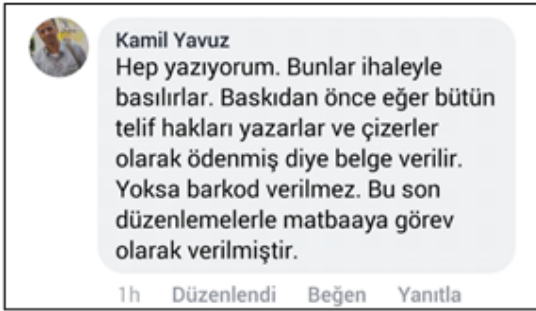
Görsel 9: Screenshot, Gürbüz Doğan Ekşioğlu, Facebook, Erişim: 26 – 12 – 2017

Aydın İleri ise “Ders kitaplarında izin almak ve telif yok. Bunlar telif dışında. Eser sahibinin adını belirtmeleri ve nezaketen eser sahibine bildirmeleri iyi oluyor. Benim de bir yazım ve arşivimden fotoğraflar 6. Sınıf Türkçe ders kitabına girdi. En az 400 bin basıldı. Ders kaynaklarına alınan eserler telif dışı oluyor” (Resim 10) ifadesini kullanmıştır.

Görsel 10: Screenshot, Gürbüz Doğan Ekşioğlu, Facebook, Erişim: 26 – 12 – 2017

Kâmil Yavuz ise “Hep yazıyorum. Bunlar ihaleyle basılırlar. Baskıdan önce eğer bütün telif hakları yazarlar ve çizerler olarak ödenmiş diye belge verilir. Yoksa barkod verilmez. Bu son düzenlemelerle matbaaya görev olarak verilmiştir” yorumuyla, sanatçı izni olmadan kitapların basılmaması gerektiğini söylemektedir. MEB'in eğitim kitapları, bilimsel bir araştırma bağlamında yazılmış kitaplar değildir. Sadece bilimsel araştırmalarda kısmen alıntı yapmak serbesttir. Dolayısıyla ticari bir eğitim kitabında yayınlanan sanat eserlerine telif ödeme zorunluluğu bulunmaktadır. (Resim 11)

Görsel 11, Screenshot, Gürbüz Doğan Ekşioğlu, Facebook, Erişim: 26 – 12 – 2017

Gürbüz Doğan Ekşioğlu, telif vakasını analiz ettiğimizde;

1- Gelen yorumlara bakıldığında pek çok sanatçı ve yazar eserlerinin izinsiz ve telifsiz kullanılmasından şikâyet etmektedir. 2- Milli Eğitim'in okul kitaplarında meydana gelen telif ihlallerinin çok sık yaşandığı ve kitaplardan sorumlu birimin denetiminde ve incelemesinde büyük kusurlar bulunduğu ortadadır. 3- "FSEK madde 4: Yayınlanmış musiki, ilim ve edebiyat eserlerinden ve alınışmış güzel sanat eserlerinden, maksadın haklı göstereceği bir nispet halinde iktibas (alıntı) yapılmak suretiyle, hal ve vaziyetinden eğitim ve öğretim gayesine tahsis edildiği anlaşılan seçme ve toplanma eserler vücuda getirilmesi serbesttir... Ancak bu serbestlik, hak sahibinin meşru menfaatine haklı bir sebep olmadan zarar verir veya eserden normal yararlanma ile çelişir şekilde kullanılamaz" ifadesiyle sanat eserinin direkt kullanılamayacağını, ancak bilimsel eserlerde "alıntı" yapılabileceğini söylemektedir. Ekşioğlu'nun eseri bilimsel bir çalışmada analiz ve katkıda bulunmak amacıyla kullanılmamıştır, tam tersine kitap bir yayınevi tarafından yazılmakta ve MEB tarafından onaylandıktan sonra basılmaktadır. Eğitim kitaplarını belli bir bedelle satın alan MEB, resmi okullarda ücretsiz dağıtmaktadır. MEB, devlet okullarında okutulan kitapları finanse etmektedir. Özel öğretim kurumlarına ise eğitim kitaplarını ücretli olarak sat-

maktadır. Bu durumun ticari girişim olmasından dolayı sanatçının teliften yararlanması gerekmektedir.

3. SINCAN BELEDİYESİ: MUHİTTİN KÖROĞLU KARİKATÜRÜ

Muhittin Köroğlu ile Sincan Belediyesi ile arasında yaşanan telif sorununun ayrıntıları konusunda, kendisiyle yaptığımız görüşmeye göre; 1997 yılında Ankara'nın Sincan Belediyesi "Yeşil bir Sincan için el ele" temalı, çevreyi ağaçlandırma etkinliği düzenlenmiştir. Bu kampanyanın afişinde mizahi illüstrasyon sanatçısı Muhittin Köroğlu'nun eseri telif ödenmeden, izin almadan kullanılmıştır. Bunun üzerine sanatçı Sincan Belediyesi aleyhine telif davası açmıştır. Sanatçıyla yapılan sohbette, davanın telif ücreti için açılmadığını ve burada kendi kişiliğinin yok sayılması sonucu eyleme geçtiğini ifade etmiştir. Köroğlu, belediyeler tarafından birçok eserinin izin alınarak kullanıldığını, eğer Sincan Belediyesi de kendisiyle ile-tişim kurarak izin isteseydi memnuniyetle eserinin kullanılmasını kabul edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Köroğlu, bir eserin izinsiz kullanılmasını sanatçıya hakaret ve aynı zamanda hırsızlık eylemi olarak nitelemektedir.

Mahkeme süreci telif hakları açısından olumlu geçmemiştir. Yapılan yargılama sonucu mahkeme izinsiz kullanılan eser için "kamu yararı" gerekçesiyle Sincan Belediyesi'nin suçsuz olduğuna karar vermiştir. Ayrıca yargıçlar Köroğlu'nun mahkeme giderlerini ödemesi gerektiğine de hükmetmiştir. Mahkemenin verdiği kararın haksız olduğuna inanan Köroğlu sonuca itiraz etmiş ancak istediği sonucu elde edememiştir. Aksine mahkeme giderlerini ödemediği gerekçesiyle 10 günlük hapis cezası verilmiştir. Sonuç tamamen trajikomik bir durumdur. Olay basına da yansımıştır. Hürriyet gazetesi, kültür sayfasında "Ünlü karikatüriste kari-

katür gibi ceza” başlığıyla haberi manşetten vermiştir. Ardından da telif konusunda “Telif haklarının hâlâ korunamadığı ülkemizde bu son olay ile durumun ne kadar vahim olduğu bir kez daha ortaya çıktı” (Gündem, 2000) yorumu yapılmıştır.

Kamu kurumları eserleri, yasalara aykırı bir şekilde telifsiz ve izinsiz kullanabilir mi sorusunu Av. Mustafa Özbek’e sorduğumuzda, “Yasanın çiğnenmesi de ancak yasayla olur ve tanınan bir yetkiyle olur” şeklinde cevaplamıştır. Dolayısıyla “kamu yararı”nın telif maddeleri arasında yer almadığı anlaşılmaktadır. Köksal Çiftçi, Grafik Tasarım dergisinde telifle ilgili makalesinde bu konuyla ilgili ironide bulunarak, “Belki 35. maddenin ‘alenileşmiş eser’ hükümleri işletildi” (Çiftçi, Telif Yasası Kimi Korur, Yaratıcısını mı, Sahibini Mi?, 2010). İlaveten eser yaratıcısının o tarihlerde 50 yaşlarda olmadığını da ilave ediyor. Söz konusu “alenileşmiş eser” kavramında, sanatçıların vefatından 70 yıl sonra eserler kamu malı özelliği kazanmaktadır. Bu durumda eserler telif ve izin özelliklerini kaybetmektedir. Devlet kamu yararı olduğu durumlarda; örneğin yol, park vs. yapma gibi altyapı söz konusu olduğunda, o yerler özel ise mal sahibine istimlak bedeli ödeyerek kamulaştırmaktadır. Yani kamu yararı olsa dahi bedelsiz kullanılmamaktadır. Hatta buna karşı vatandaş iptal davası dahi açabilmektedir. Muhittin Köroğlu’nun eserinin kullanımında “kamu yararı” ilkesi gözetilmiş olsa dahi bu durumda izin alınması ve ücretinin ödenmesi gerekirdi. Dolayısıyla Köroğlu davasındaki tutarsızlık hukukçular tarafından tartışılmalıdır.

Görsel 12: Muhittin Köroğlu’nun “izinsiz” kullanılan eseri.

Muhittin Köroğlu’nun telif hakkını yasal yollardan arama süreci şöyle analiz edilebilir;

- 1- Muhittin Köroğlu, eserinin telifsiz ve izinsiz kullanılmasını yargıya taşımış, yani hak arayışında bulunmuştur.
- 2- Telif davası “kamu yararı” gerekçesiyle reddedilmiştir.
- 3- Gerekçede yer alan “kamu yararından” daha çok, “alenileşmiş eser” statüsünde sonuçlandırılmış izlenimi vermektedir.

4. MİZAHİ ESERLERİN WEB SİTELERİNDE VE SOSYAL MEDYADA TELİF ÖDENMEDEN YAYINLAMASI SORUNU

Dijital çağın yeni mecrası web yayıncılığı neredeyse konvansiyonel mecranın yerini alacak kadar kabul görmüş ve yaygınlaşmıştır. Bu durum beraberinde sınırsız özgürlük alanı yaratmanın yanında yeni olmasından ve ilkeleri tam olarak konuşulmadığından dolayı büyük boşluklar ve problemler getirmiştir. Web yayıncılığının yıl açtığı en önemli sorunların başında içerik üretimi ve telif hakları ihlali gelmektedir. Web ortamındaki içeriklerin çoğunun “kopyala-yapıştır” yöntemiyle yapıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla telif konusunun toplumda ve yayıncılıkta tam anlaşılmadığı izlenimi oluşmaktadır. Bu yüzden mizahi illüstrasyon sanatçılarının ürettikleri ve kendi mecralarında ve der-

gilerde yayınladıkları eserler ya taranarak sayısal ortama aktarılmakta ya da kopyala-yapıştır yöntemiyle sosyal medyada, web sitelerinde, bloglarda telifsiz ve izinsiz olarak yayınlanmaktadır.

Mizahi illüstrasyonlar, karikatürler neden yaygın bir şekilde sosyal medyada ve web sitelerinde paylaşılmakta ya da kullanılmaktadır? Hiç kuşkusuz ki mizah olgusunun çekiciliği, konuyu kısa, öz ve insanların güzel duygularına hitap ederek aktarması büyük etkindir. Bu durumu Dikener şöyle ifade eder:

“İnterneti sadece bilgi kaynağı olarak görmeyen kullanıcıların çoğunluğu web sitelerinde eğlendirici bir içerik ve görsellik aramaktadır. Bilgilendirici içeriğe önem veren ve “searchers/araştırmacılar” diye tanımlanan grubun aksine, eğlendirici içerik ve görsellik peşinde koşan ve “surfers/sörfçüler” diye adlandırılan bu grup interneti daha sık kullanmaktadır. Özellikle internet reklamlarının hedef aldığı kitleyi bu grup oluşturmaktadır” (Dikener, 2011).

Bu durumu Topuz, Atila Özer’den aldığı alıntıyla, “Reklamlarda karikatür kullanılması, karikatürün yaygınlığından yararlanma ve mizah yükünden dolayı güldürerek iletişim kurma düşüncesinden kaynaklanır” diye açıklamaktadır. Belki bu sayfalarındaki reklamlarda, karikatür direkt kullanılmamaktadır ancak sayfada kullanılan karikatür eğer ilgi çekmişse, hemen yayında reklam kullanılmakta ve dolaylı olarak karikatürün iletişim kurma gücünden yararlanılmaktadır. Dolayısıyla yayıncılar, karikatür yayınlamak büyük izleyici trafiği çektikleri aşikârdır. Bu durumda web yayıncıları nasıl bir kazanım elde etmektedir? Amaç yüksek izleyici trafiği sayesinde reklam almak, reklam geliri elde etmektir. İnternet reklamcılığının önemini araştıran “İnternet Reklamlarının Tüketicie Etkisi” adlı çalışmada, “İnternette görülen reklamların tüketiciye karşı satın almaya yönelik bir davranış olduğu-

na % 52,1’lik oranın katıldığı, 0,3’lük oranın ise kesinlikle katılmadığı görülmektedir” (Şenkayas & Danışman, 2018). Yapılan anketin yorumlamasında, “Reklam tüketiciyi satın alma kararına yönelten ikna etme aracı olarak görüldüğünden internet reklamları da bu kapsamda önemli bir pazarlama yöntemi olarak değerlendirilmektedir” (Şenkayas & Danışman, 2018) tespiti yapılmakta, dolayısıyla interneti kullananların reklamları önemli ölçüde etkilediği ortaya çıkmaktadır. Bu durumun, internet yayıncılığını en önemli çağdaş reklam mecralarından biri haline getirdiği anlaşılmaktadır.

Reklam gelirlerinden yararlanan dijital medya, trafik çekmek amacıyla, eserlerini kullandığı sanatçılara telif ödemeyerek sanatçılara ve ülkenin sanat üretimine ciddi oranda zarar vermektedir. Örneğin mizah dergiciliği bağlamında ele alındığında, durumun pek iyi olmadığı, Penguen dergisinin 2017’de yayınlanan kapağında ve web sitesinde, “Nasılsınız, nasıl gidiyor hayat? Bizi soracak olursanız, çok üzgünüz. Artık bu elinizde tuttuğunuz haliyle canım dergimizi dört sayı daha çıkartabileceğiz” (Penguen, 2021) ifadesi ile belliydi. Penguen bu duyuruyla yayın hayatına son vereceğini ilan etmiştir. Penguen mizah dergisi, birçok gerekçe saydıktan sonra durumu şöyle özetlemiştir:

“Bunun üstüne bir de kendileri bir şey üretmeden karikatürlerimizi izinsiz yayımlayan, bizim işlerimizin üzerinden reklam geliri toplamaya çalışan siteleri, sosyal medya hesaplarını da ekleyin. Aman yanlış anlaşılmasın, bu yüzden okurlarımıza sitem içinde değiliz. Nerede olursa olsun karikatür okumak isteyen okurlarımızı anlıyoruz, kendi sayfalarında karikatürlerimizi arkadaşlarıyla paylaşan okurumuzun heyecanı da hoşumuza gidiyor. Ama durum bu, keşke dergi Facebook’taki like’larla çıkabilseydi. Şu yaşadığımız zorluklar da yeni değil, aslında yıllar önce zorlanmaya başladık. Özveriyle ancak buraya kadar gelebildik”

(Penguen, 2021).

Bu durum göstermektedir ki, web mecrasında telif ödemedi yayınlanan karikatürler nedeniyle sanatçılar ve mizah dergileri izleyici kaybetmekte ve gelir kaybına uğramaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan bu olumsuz sonuç, mizah dergilerinin kapanmasına ve karikatür sanatçılarının üretim yapamamasına neden olmaktadır.

Telif konusunda yakın zamanda Erdil Yaşaroğlu ve Selçuk Erdem hak aramak adına, haklı olarak hukuksal yollara müracaat etmiştir. Eserlerini internet mecrasında izinsiz ve telifsiz yayınlayan kişiler ve sitelerle ilgili suç duyurusunda bulunarak hukuksal süreci başlatmıştır. Davalardan önce iyi niyet göstergesi olarak, deklarasyon yayınlayıp izinsiz kullanımlara dava açılacağını söylemişlerdir. Bu davalar üzerine basında, sosyal medyada davalar konusunda çokça tepkilerin dile getirilmesi üzerine Erdil Yaşaroğlu, Selçuk Erdem ve Serkan Altunigüne yaptıkları basın açıklamasında, "Karikatür bizim hayatımız... Biz karikatüristler, son günlerde, haklı olduğumuz bir konuda suçlanmanın üzüntüsünü ve şaşkınlığını yaşıyoruz. Karikatürlerimiz üzerinden kazanç sağlayanlar kendi çıkarları doğrultusunda bize saldırıyor, aleyhimize kamuoyu oluşturmaya çalışıyorlar. Fakat, diğer sanat alanlarında olduğu gibi, telif haklarını bizler de sonuna kadar koruma çabasında ve emeğimizi savunma kararındayız. Sosyal medyada kişisel hesabında sevdiğin bir karikatürü paylaşıyorsan bil ki bunda bir sorun yok, aksine çok seviniriz. Sadece ve sadece izinsiz karikatür yayınlayan internet sitelerine dava açılıyor" (Kültür-Sanat, 2020) diyerek haklarını savunacaklarını dile getirmişlerdir.

Dava konusunu farklı bir açıdan değerlendiren Köksal Çiftçi, Erdil Yaşaroğlu'na yazdığı açık mektupta bu "hak arama" yöntemi yerine örneklerle başka açılımlar ve önerilerde bulunmaktadır. Köksal (2021) mektubunda, Gırgır öncesi mizah dergile-

rinin 2-3 bin sattığını ve bunu nedeninin o dönem yaygınlaşan TV'ye bağlandığını, ancak yeni bir yaklaşımla Oğuz Aral yönetiminde yayınlanan Gırgır mizah dergisinin dünyanın en çok satan üçüncü dergisi haline geldiğini ifade etmiştir. Ayrıca Turhan Selçuk gibi bir ustanın çıkardığı mizah dergilerinin yayıncılıkta başarısız olduğunu, dolayısıyla dergi yayıncılığının başka bir kulvar olduğunu belirtmiştir. Köksal, dijital yayıncılık önerisiyle birlikte başarılı olmanın ilkelerini açıklamaktadır:

"Yaşayarak görüyoruz dijital ortamda ilgi görenler; günlük, hatta anlık paylaşımlar. Düz mantık kursak bile bu bizi günlük dijital mizah dergisi yapmamız gerektiği gerçeğine götürür. Günlük dinamiği yakalayamayan hemen hiç kimseye sistem hayat hakkı tanımıyor. Yola ilk, gazetelerin portallarına benzer bir sayfa açmak ve her gün her saat başı yeni çizilmiş bir ya da birkaç karikatür koymakla başlamalıyız. Mesleğimizin bu miktarda karikatürü üretecek kadar sanatçısı var. Ken ve en marka olmuş karikatürcülerini bu portalda disiplinli şekilde çizmeye ikna etmek olmalı. Biraz sabırla ve özveriyle bunu başarabiliriz" (Çiftçi, Erdil Yaşaroğlu'na Açık Mektup, 2021).

Daha sonra konuyla ilgili Erdil Yaşaroğlu kişisel web sitesinde "Karikatür sevenlere bir açıklama borçluyum" başlığıyla bir paylaşımda bulunarak, telif davası sürecini şöyle açıklamıştır: "Biraz araştırınca, çizdiklerimiz üzerinden bir sürü sitenin farklı anlamlarda ve ciddi kazanımları olduğunu fark ettik. Bu duruma engel olmadığımız sürece, bizim yeni şeyler yapabilmemiz mümkün olmayacaktı. Önce bununla mücadele etmemiz gerekiyordu" (Yaşaroğlu, 2021).

Yaşaroğlu, telif davalarının bazı mağduriyetler yaşattığı iddialarıyla ilgili olarak da, "Hukuki açıdan bakıldığında haklı olmamıza rağmen, vicdanen üzüldüğümüz için vazgeçtiğimiz çok sayıda başvuru var. Bu değerlendirmeler de hâlâ devam ediyor. Yanlışlık yaptığımızı düşünen ya da bilgi almak isteyen site sahipleri, her zaman

bilgi@komikburo.com adresinden bizimle irtibata geçebilirler” (Yaşaroğlu, 2021) demiştir. Erdil Yaşaroğlu telif konusundaki girişimin kişisel hakların yanı sıra bir faydasının da sanatçı ve telif haklarının gündeme gelmesi olduğuna işaret etmektedir:

“En başta belirttiğim gibi çıkış noktamız telif dair bir bilinç oluşturma girişimidir. Yok olmaya giden bir mesleğimiz yok. Karikatür, yeni medyalarla birlikte daha çok ilgi gören ve paylaşılan bir sanat. Öte yandan, karikatüristler maalesef çok zor yetiştiriyor. Bu ortamı korumak ve oluşturmak da bir önceki neslin, yani bizlerin görevi... Özünde yapmak istediğim kendi sektörümde telif hakkı bilincini oluşturmak ve geliştirmek için çaba sarf edip, yeni karikatüristlere de haklarının korunduğu, istedikleri gibi karikatürlerini yayımlayabilecekleri ve gelir elde edebildikleri bir ortam yaratabilmek. Bunu yapabilmenin yolu ise ilk olarak telif haklarını korumaktan geçiyor” (Yaşaroğlu, 2021).

İnternet ortamında izinsiz ve telifsiz paylaşılan mizahi illüstrasyonların neredeyse tamamında imzaların silinmiş olduğu gözlenmektedir. “Eser sahibinin adının eserden çıkarılması ya da belirtilmemesi; klasik umuma arz hallerinde kolay olmazken, internet ortamında klavye ile kolay, basit ve ucuzca yapılabilmektedir” (Sarmaşık, 2021). İnternet siteleri, bu imzasız eserleri, kaynak göstermeden, birbirlerinden kopyala-yapıştır yöntemiyle rahat bir biçimde paylaşmaktadır. İmzaların silinmesi, telif ödenmeyeceği anlamına gelmemektedir. Ayrıca imzanın silinmesi bir suç teşkil etmektedir. Bu konuda bilgi eksikliği olduğu anlaşılmaktadır.

İnternette, sosyal medyada, telif hakları ve etik kurallar gözetilmeksizin paylaşımların yaygın olmasının temelinde başka sorunlar olduğuna işaret edilmektedir: “Kullanıcıların hukuki bilgisizliklerinin çok üst seviyede olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Kullanıcıların sosyal medya kullanımları, içerik üretme, üretilen içeriği yeniden iletme ya da değiştirerek iletme noktasındaki eylem ve davranışlarının FSEK’in ilkeleri

çerçevesinde gözlemlendiğinde yoğunlukla hak ihlallerine sebebiyet verdikleri görülmektedir. Bu ihlallerin birincil sebebinin sosyal medyanın yarattığı kültürün, telif hakları hukukunun karmaşık yapısını anlamakta zorluk çekmesi olarak belirleyebiliriz” (Kaynak ve Koç, 2015). Ayrıca telif sorununu çözenin zorlu bir süreç olduğu da vurgulanmaktadır:

“Toplumumuzun büyük bir kesimi telif haklarından habersizdir. Telif haklarının, haklar hiyerarşisindeki yeri, olması gereken yerde olup olmadığı bir tarafa, fikrin “hak” kavramıyla nasıl bağdaştırılacağı hususunda dahi temel bilgi eksiklikleri vardır. Bu, en önemli sorundur. Elbette ki toplumun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi süreci yaşanmadan, yapılan yasal düzenlemelerin çok şey ifade ettiği düşünülemez” (A. Dörtlemmez’den aktaran: Memduhoğlu, 2008).

Bu durum “dijital okuryazarlığın” önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Dijital okuryazarlık kavramı, “dijital araçları, dijital kaynakları fark etmek, erişmek, yönetmek, değerlendirmek, analiz etmek ve sentezlemek; yeni bilgi oluşturmak, kitle iletişim araçlarında ifadeler oluşturmak ve başkalarıyla iletişim kurabilmek için bireylerin farkındalığı, tutumu ve yeteneği olarak ifade edilmektedir” (Duran ve Özen’den aktaran: Çağlıyan ve Doğanalp, 2020). Dijital okuryazarlığın diğer önemli bölümü bilgi paylaşımıyla ilgilidir: “Bireyin etik, ahlaki ve hukuki konular hakkında bilgi sahibi olmasını gerektirir. Sosyal-duygusal boyut ise iletişim kurma, sosyalleşme ve öğrenme sürecinde interneti sorumlu bir şekilde kullanabilmeyi ifade eder” (Çağlıyan ve Doğanalp, 2020). Bu durumda, karikatürlerde yaygın bir şekilde yaşanan telif ihlalleri, bireylerde ve kurumlarda dijital okuryazarlık konusunda önemli eksiklikler bulunduğu göstermektedir.

Dijital medyada telif yasalarının yaygın olarak çiğnenmesi çok boyutlu bir soruna

dönüşmüş durumdadır. Problemin nedeni ve boyutu sorgulandığında, “İnternet ortamındaki her türlü içeriğin hızlı ve ucuz iletişiminin sağlanması; özellikle teknolojik ilerlemenin fikri hak ihlallerini kolaylaştırması gibi nedenler, fikri hak ihlallerine çeşitlilik kazandırmıştır. Bu olgu, fikri hakların korunmasında yeni yöntemlere olan ihtiyacı artırmaktadır. Öyle ki; iletişim teknolojisindeki gelişmeler günümüzde, fikir haklarının korunmasını, yalnızca ülkelerin iç hukuk sistemi ile çözümlenemeyecek boyuta taşımıştır. İnternetin sınır tanımayan niteliği, uluslararası işbirliğinin de gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır” (Sarmaşık, 2021). Dolayısıyla bu sorunu çözmek için kompleks bir işbirliği gerektiği ortadadır. Sorunu çözenin kolay olmayacağı da aşikârdır.

5. KONVANSİYONEL VE DİJİTAL ÇAĞ MEDYASINDA MİZAHİ İLLÜSTRASYON

Konvansiyonel yayıncılık döneminde mizahi illüstrasyon sanatçıları çoğunlukla gazetelerde, mizah dergilerinde çalışarak eserlerini yayınlanmaktaydı. Karikatürler gazetelerin birinci sayfalarında sürmanşetin altında yayınlanacak kadar öneme sahipti. Bunun yanı sıra gazetelerin iç sayfalarında da onlarca karikatüre yer verilirdi. Mizah dergileri bütün dünyada ve Türkiye’de yüzbinlerce satmaktaydı. Türkiye’de yayınlanan Gırgır mizah dergisi 300 bin tiraja ulaşarak, Amerika’nın Mad ve Sovyetler Birliği’nin Krokodil’inin ardından dünyada en çok satan üçüncü mizah dergisi olmuştu. Bu ilgi göstermektedir ki, mizahi illüstrasyon geçmişte toplum üzerinde önemli ve etkileyici bir rol üstlenmekteydi. Yayıncılar bunun farkına vardıkları için karikatürleri gazetelerin birinci sayfasında yayınlamaya başlamış ve çizgiler bir manşet kadar önem kazanmıştı. Bu durum mizahi illüstrasyon sanatçılarının büyük ücretlerle transfer edildiği dönemlerdi. Dergi ve gazetelerde yayınlanan karikatürlere büyük telif ücretleri ödeniyordu. Bu durum sadece profesyonel sanatçıları değil, aynı zamanda ama-

tör sanatçıları da kapsıyordu. Dolayısıyla bu dönem karikatür ve çizimler açısından “altın çağ”dı. 1990’lı yılların ortasından itibaren yeni yayın mecrası olan internetin günlük hayata girmesi yayıncılık bağlamında birçok şeyin değişeceği anlamına gelmekteydi. Bu yeni durum şöyle açıklanmaktadır:

“Bilgi taşıyıcı materyalin niteliği de değişime uğramış, ilk çağlardan bu tarafa bilgi taşıyıcı materyal, elle tutulup gözle görülen fiziksel bir madde (papirüs, parşömen, kâğıt vb.) üzerine, fiziki bir araçla, fiziksel bir maddenin konması yoluyla olurken ve görülen yazı ve resim gerçekte var olandan daha farklı değilken, günümüzde, gerçekteki hali 1’ler ve 0’lardan oluşan elle tutulamayıp gözle görülemeyen bir veri topluluğu ile karşı karşıya bulunmaktayız. Resim, fotoğraf veya metnin orijinal hali bizde bulunurken, kopyaları aynı şekliyle başkalarının elinde bulunabilmektedir” (Çelik’ten aktaran: Arklan ve Taşdemir, 2008).

1 ve 0’lar karikatür sanatına, yaratıcısına telif konusunda ve maddi olanaklar bağlamında büyük problemler de getirmiştir. 2000’li yıllardan günümüze kadar yavaş yavaş politik ortamın da etkisiyle karikatürler önce çoğu gazetenin ilk sayfalarından, sonrasında ise iç sayfalardan kaldırıldı. Diğer taraftan mizah dergileri tirajlarını kaybetmiş ve satamaz hale geldiler. Acaba toplum, mizahi hayatından çıkarmış mıydı? Neden dergiler satmıyor, spesifik 1-2 gazete hariç diğerleri sayfalarında hiç karikatür yayınlamıyor? Şüphesiz ki bunun sebebi halkın ilgisizliği değil. Aksine, günümüzde her şeyin görselliğe dayandığı noktada karikatüre ilginin arttığı ortadadır. Çünkü, “karikatürün bir mesajı iletmedeki kolaylığı ve hızı çağdaş toplumda ona büyük bir etki gücü kazandırmıştır. Algılanması hoş bir şeydir” (Topuz, 1986, s. 94). Bu olguya rağmen, gazete ve dergilerin tiraj kaybetmesinin nedeni olarak düşünülen geleneksel medyaya olan ilginin azalması sonucu tasarrufa gitme isteği ile karikatür uzaklaştırıldı. Diğer sebep ise politik

duruşun gazetelerin ekonomik çıkarlarına zarar verme kaygısı olmuştur.

Dijital çağın medyası internet yayıncılığının yaygınlaşmasıyla beraber, sosyal medyada, bloglarda, web sitelerinde karikatürlerin daha çok yayınlanmasını ve paylaşılmasını sağladı. Mizahi eserlerin toplumda daha fazla kesimlere ulaşmasını sağladı. Ancak beraberinde telif sorununu da taşımış oldu.

SONUÇ

Yasaların yenilenmesi ve değiştirilmesiyle sanatçılara yeni haklar kazandırılmasının maalesef Türkiye’de telif ihlallerini engellemediği ve bu ihlallerin yoğun bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Kamu ve özel kurumların telif yasasına uygun hareket etmediği de anlaşılmaktadır. İncelenen vaka analizlerinden anlaşıldığı üzere, devlet kurumlarının yayınlarında ya da ihlal ettiği kitaplarda FSEK ile koruma altına alınan sanatçı haklarına riayet edilmediği ve sanat eserlerinin telif ödenmeden kullanıldığı aşikârdır. Sanatçıların hak arayışında ise devlet kurumlarına karşı açtığı telif davaları ‘kamu yararı’ gerekçesiyle aleyhlerine sonuçlanmıştır.

Toplumun ve basının da, sanatçıların dünyamızı aydınlatmak üzere yarattıkları muhteşem sanat eserlerinin telif ödenmeden kullanımı konusunda yeteri kadar duyarlı davranmadığı ve kamuoyu oluşturmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca sanatçıların eser mülkiyeti eser sahipliğidir ve telif haklarının içindedir; ancak telif haklarının çiğnendiği durumlarda hukuksal yollara başvurusu ve basın yardımıyla kamuoyu oluşturması hususunda da çok aktif oldukları söylenemez.

Mizah sanatçılarının ürettikleri illüstrasyonlar ve karikatürler, sosyal medyada ve internet sitelerinde izinsiz olarak kullanılmaktadır. Siteler, yayınladıkları eserler sayesinde izleyici trafiği çekerek reklam gelirleri elde etmekte-

dir. Fakat izinsiz ve telifsiz yayınlar nedeniyle sanatçılar bu gelirlere mahrum edilmekte ve hakları gasp edilmektedir.

İnternetteki yaygın telif sorunu bütün önlemlere rağmen çözülememekte ve kompleks yapısı nedeniyle uluslararası bir soruna dönüşmektedir. Telif sorununun çözüme kavuşturulması için devlet, basın ve kurumlar hassasiyetle konuyu takip etmelidir. Diğer taraftan telif konusunun çözümünde en büyük görev mizah yaratıcılarına düşmektedir ki bu konuda öneriler şöyle sıralanabilir:

- 1- Mizahi eser yaratıcıları ve tasarımcıların bir araya gelerek MESAM, SESAM gibi meslek birliği oluşturmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.
- 2- Köksal Çiftçi’nin de önerdiği çağdaş yayıncılık olan “mizahi illüstrasyon-karikatür web portalı” kurulmalı, her hafta dijital sayı olarak yayınlanmalı ve eserler buradan bütün dünyaya satışa açık olmalıdır. Ayrıca eserler, tekstil ve diğer kullanım ürünleri üzerine basılmalı ve pazarlanmalıdır.
- 3- Karikatür sanatçıları telif konusunda sıkı takip içerisinde olmalı ve haklarını aramalı, savunmalı ve korumalıdır.
- 4- Karikatürcüler Derneği aktif rol üstlenmeli ve telif konusunu gündemde tutmalıdır. Bunun için “telif” konulu uluslararası karikatür yarışması gibi etkinlikler düzenlenmelidir.
- 5- Bu noktada üniversitelerle işbirliği yapılarak, telif hakları ile ilgili sempozyumlar, bienaller düzenlenmeli ve konunun hukuki boyutu dahil her yönüyle tartışılması sağlanmalıdır.
- 6- Toplum telif hakları konusunda bilgilendirilmelidir. Bu amaçla da okullara “dijital okuryazarlık” dersi konulmalıdır.
- 7- Servis ve sosyal medya sağlayıcılarının bu noktada daha önlenebilir bir altyapı kurmaları önem arz etmektedir.
- 8- İnternet paylaşımlarında sistemler “intihal” programlarından geçirilmeli, yayın numarası olmayan paylaşımlar engellenmelidir.

KAYNAKÇA

- ARKLAN, Ü., & Taşdemir, E. (2008). *Bilgi Toplumu ve İletişim: Bilginin Yayılması Sürecinde Kitle İletişim Araçları ve İnternet*. Selçuk İletişim, 5, 3,, 67-80.
- ÇAĞLIYAN, V., & Doğanalp, B. (2020). *Dijital Okuryazarlık İnternet Girişimciliği Niyeti İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Çalışma*. Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi Cilt:7, Sayı: 2, 180-199.
- ÇİFTÇİ, K. (2010). *Telif Yasası Kimi Korur, Yaraticısını mı, Sahibini Mi?* Grafik Tasarımı, 46.
- DİKENER, O. (2011). *İnternet Reklamcılığında Web Sitesi Tasarımının Önemi*. Erciyes İletişim Dergisi "akademia" . Cilt (Volume): 2, Sayı (Number): 1, 152-166.
- ELİRİ, İ. (2010). *Güzel Sanat Eserlerinde Fikri Mülkiyet Hakları ve Uygulamaları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 62-71.
- KAYNAK, S., & Koç, S. (2015). *Telif Hakları Hukuku'nun Yeni Macerası: Sosyal Medya*. folklor/edebiyat, cilt:21, sayı:83, 2015/3 , 389-410.
- MEMDUHOĞLU, H. B. (2008). *Kültürel Ve Sanatsal Yaraticılığın Teşvik Edilmesi ve Etik Yükümlülükler Bağlamında Telif Haklarının Korunmasına İlişkin Kavramsal Bir Çözümleme*. D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi 10, 118-128.
- ÖZBEK, A. M. (2017, 12 13). *Telif Yasası*. (T. Asan, Röportaj Yapan)
- SARMAŞIK, J. (2021). *İnternette Fikri Haklar*. Yeni Yüzyılda İletişim Çalışmaları Dergisi, Yıl:2, Sayı:2, 7-24.
- SELÇUK, T. (1998). *Grafik Mizah*. İstanbul: İris Mizah Kültürü.
- ŞENKAYAS, H., & Danışman, E. (2018). *İnternet Reklamlarının Tüketici Davranışlarına Etkisi*. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 129-139.
- TANSUĞ, S. (1988). *Sanatın Görsel Dili*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- TOPUZ, H. (1986). *İletişimde Karikatür ve Toplum*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi.

İNTERNET KAYNAKLARI

- ÇİFTÇİ, K. (2021, 1 10). Erdil Yaşaroğluna Açık Mektup. eskimiyen.com: <https://eskimiyen.com/erdil-yasarogluna-acik-mektup/> ,13-2-2021 adresinden alındı
- Dünya-Fikri-Mülkiyet-Örgütü-WIPOOMPI. (2021, 3 21). telifhaklari.gov.tr: <https://www.telifhaklari.gov.tr/Dunya-Fikri-Mulkiyet-Orgutu-WIPOOMPI> adresinden alındı

- Gündem. (2000, 09 30). hurriyet.com.tr: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/unlu-karikaturiste-karikatur-gibi-ceza-39185782>, 10-2-2020 adresinden alındı
- Haber-Milli Eğitim. (2017, 9 7). www.milligazete.com.tr: <http://www.milligazete.com.tr/haber/1230511/milli-egitim-ders-kitabinda-ahlaksiz-karikatur>), 10-2-2021 adresinden alındı
- Gündem. (2000, 09 30). hurriyet.com.tr: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/unlu-karikaturiste-karikatur-gibi-ceza-39185782>, 10-2-2020 adresinden alındı
- Kültür-Sanat. (2020, 11 18). www.gazeteduvar.com.tr: <https://www.gazeteduvar.com.tr/karikaturistlerden-telif-aciklamasi-karikatur-bizim-hayatimiz-haber-1507689>, 13-2-2021 adresinden alındı
- ombudsman.gov.tr. (2021, 3 21). İnsan Hakları Evrensel Beyanname: <https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyanname.pdf> adresinden alındı
- Penguen. (2021, 2 10). Penguenden Mesaj. www.penguen.com: <https://www.penguen.com/penguendenmesaj> adresinden alındı
- Selcuk-Erdemden Karikatur Aciklamasi. (2018, 12 11). www.cnnturk.com: <https://www.cnnturk.com/turkiye/selcuk-erdemden-karikatur-aciklamasi>, 5-2-2021 adresinden alındı
- Sözcü-Gündem. (2017, 9 9). sozcu.com.tr: <http://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/turkce-6-sinif-kitaplarindaki-ayili-karikaturun-yer-aldigi-13uncu-sayfa-imha-edildi-2004912/>, 10-2-2021 adresinden alındı
- YAŞAROĞLU, E. (2021, 2 13). Erdil Yasaroglu. Açıklama. www.erdilyasaroglu.com: <https://www.erdilyasaroglu.com/aciklama> adresinden alındı